

important component of the future prosecutors training. The key aim is mastering modern methods, forms of organization and necessary tools in the area of their future profession, formation of professional skills for independent decision making within a certain work in real situation of application of law, drafting procedural documents, formation of a need of constant updating of knowledge and its creative application in practical activity.

The next issue is related to compiling curricula of initial training.

Establishment of initial training of candidates for a public prosecutor post requires further development of qualified staff of the Academy, adhering to the principle “future prosecutors should be trained by prosecutors”. To this end, a legislator has provided in p.4 Art. 18 of the Law the possibility for a public prosecutor to be seconded for work in the National Academy of the Public Prosecutor’s Office.

The best balance of academic scientific staff and current prosecutors of the National Academy of the Public Prosecutor’s Office of Ukraine must ensure the key task of a candidate public prosecutor initial training – formation of public prosecution staff of a new type, need in whom is based on the challenges of a present day.

Key words: public prosecutor’s office, prosecutor, candidate for a public prosecutor’s post, initial training, European experience.

УДК 340.1;340.11

Ю. В. КОРОЛЬОВА

ДЖЕРЕЛА ПРАВА В АСПЕКТІ ЇХ СОЦІАЛЬНОГО ВИМІРУ

Аналізується соціальний вимір джерел права. Акцентується увага на багатоаспектності досліджуваної категорії та інтегративному підході до її змісту. Соціальність джерел права характеризується через такі складові, як соціальні передумови, актуальність і соціальна значимість джерел та соціально обумовлені цілі, що постають перед правом як способу регулятивного впливу на суспільство.

Ключові слова: соціальні передумови джерел права, елементи соціальних джерел права, соціальний вимір джерел права, соціальна якість джерел права.

Королёва Ю.В. Источники права в аспекте их социального измерения

Анализируется социальное измерение источников права. Акцентируется внимание на многоаспектности исследуемой категории, а также на интегративном подходе к её содержанию. Социальность источников права исследуется посредством таких составляющих как социальные предпосылки, актуальность социальная значимость источников; социально обусловленные цели, стоящие перед правом как средством регулятивного влияния на общество.

Ключевые слова: социальные предпосылки источников права, элементы социальных источников права, социальное влияние источников права, социальное качество источников права.

© КОРОЛЬОВА Юлія Володимирівна – здобувач Київського університету туризму, економіки і права

Koroleva Ylia. Sources of law in terms of their social dimension

The article analyzes the social dimension of the sources of law. Attention is focused on the study bahatoaspektnosti category and integrative approach to its content. Sociality sources of law is characterized by such components as social background, relevance and social significance of sources and socially conditioned goals facing right of way as the regulatory impact on society.

Key words: *social background sources of law, the elements of social sources of law, the social dimension of sources of law, social quality sources of law.*

Право є найвищим рівнем суспільного знання, адже воно визначає сам зміст відносин, конкретизує поведінку суб'єктів, гарантує передбачуваність їх дій. На джерела права, як зовнішнього аспекту права, покладена роль забезпечення його формальних характеристик, в тому числі і соціального спрямування. Соціально орієнтоване джерело права набуває вирішального значення у закріпленні та гарантуванні таких базових цінностей, як належний рівень соціальних свобод, непорушність прав та всезагальна рівність. Крім того, воно виступає як ефективний засіб орієнтації людей у питаннях змісту та цілей життя, у формуванні системи цінностей¹.

Соціальний аспект права значним чином визначається його формою, тобто способу закріплення, його зовнішнього виразу, через яку норма набуває характерних юридичної визначеності. Однак категорія «форма права» не дає можливості дослідження способу соціального буття права, його призначення, роль, яке покладається на конкретну норму та право в цілому. Так, в практиці правозастосування непоодинокі випадки, коли технічно досконалий закон не діє, або його реалізація не досягає бажаних результатів. Вважаємо, що для аналізу соціальних аспектів права в контексті його формальних ознак необхідно звернення до терміну «джерело права», яке має більш змістовне значення і характеризує не тільки формальні аспекти, однак і соціальне призначення права як серцевини суспільної організації. На нашу думку, актуальною проблемою сучасної системи законодавства є невідповідність джерел права соціальним потребам. В призмі означеної тематики, необхідним визнається дослідження та аналіз категорії соціальних аспектів джерел права.

Сформульований підхід підтверджується позицією Н. М. Пархоменко, яка вважає, що джерело права не може ототожнюватися з поняттям «форма права», яке орієнтоване на теоретичне пізнання не лише способів зовнішнього вираження правових норм, а й способів втілення їх у життя². Визначене, на нашу думку, обумовлює правомірність аналізу соціальних аспектів джерел права як їх комплексної характеристики у суспільній системі координат.

Соціальність джерел права – неоднозначне та малодосліджене в доктрині поняття. Для визначення його змісту, доцільно звернутись до соціологічних концепцій, які оперують категорією «соціальне» та досліджують суспільні процеси та явища. Досліджуваний термін традиційно розглядають у широкому та вузькому тлумаченні. У широкому розумінні соціальне означає все те, що стосується суспільства взагалі на відміну від природи і є синонімом суспільного. У вузькому розумінні соціальне означає аспект суспільних відносин, із яких складається суспільство, стосується ставлення людей один до одного і до суспільства, метод взаємодій між соціальними групами, верствами та індивідуумами як представниками груп, верств, спільностей, їх становище і роль у суспільстві, способі і укладі життя, забезпечення умов для повної реалізації їх потреб та інтересів³.

В характеристиці соціальних аспектів джерел права необхідно зважати на різних підходах до визначення цієї категорії. В сучасних концепціях праворозуміння виокремлюються два основних погляди на те, що доцільно називати джерелом права. Прихильники першого, що отримав визнання як філософсько-правовий (або інтегративний), бачать в джерелах права правотворчі фактори, які розкривають його природу, потребу в них людини і суспільства. У такому розумінні джерела права можуть утворити самостійну систему, системоутворюючим елементом якої стане ступінь і спосіб впливу на виникнення і формування права, місце і роль джерела в правотворенні. У такому розумінні ми називаємо їх джерелами права для правотворця або «правотворчі джерела»⁴.

Відповідно до іншого, формального підходу, вчені розуміють під джерелами права зовнішні форми вираження і закріплення правил поведінки загального характеру⁵. Прихильники такого підходу найчастіше приходять до висновку, що джерело права – це синонім поняття форма права⁶.

На нашу думку, недоцільно виокремлювати з наведених теорій єдину істинну, атому, виходячи з принципу всебічності дослідження, необхідно дослідити соціальний аспект джерел права як з позицій інтегративного, так і формального підходів. Адже вони, незважаючи на змістовні розбіжності в тлумаченні, нерідко розглядаються як взаємопов'язані, або рівнозначні.

За комплексного (інтегративного) підходу зміст терміну «джерело права» тлумачиться як система факторів, чинників або обставин, що обумовлюють утворення та зміст норм права та права в цілому⁷.

Як було визначено, одним з чинників, що обумовлюють становлення права є соціальні передумови – ідеї, процеси та явища, які лежать в основі сучасного права і мають соціальне походження. Зауважимо, що в юридичній літературі немає єдності думок про те, як слід називати таку групу джерел. Цікавою є пропозиція категорії «соціальні джерела права», яка визначає ті соціальні сили і фактори, явища, процеси, які впливають на зміст права ззовні, визначаючи його тільки в кінцевому рахунку⁸.

Соціальні джерела права є групою суспільних явищ та процесів, що обумовлюють необхідність у правовому врегулюванні, і які визначають не лише об'єкт, що потребує врегулювання, однак і окреслюють бажаний спосіб правового вирішення проблеми. На нашу думку, соціальне джерело права як фактор творення норм права характеризується через такі складові: по-перше, це соціальні передумови – актуальність, суспільна значущість, а також зміст, що має набути правової форми; по-друге, це суспільно обумовлені цілі, що постають перед правом як способом врегулювання певного типу суспільних відносин.

Соціальні передумови як складова соціальних джерел права характеризуються такими ознаками:

– актуальність, яка позначає суспільний запит на правове забезпечення певного типу суспільних відносин; при цьому, чим швидше він буде задоволений, тим ефективнішим буде дія відповідного правового акту;

– суспільна значущість, або доцільність, що характеризує потребу саме у правовому нагляді за неврегульованими відносинами, які неможливо забезпечити іншими соціальними регуляторами через їх важливу роль в соціальних процесах та можливі наслідки;

– зміст, що має набути правову форму, тобто концептуальне наповнення таких відносин, модель, яка має закріпитись в нормативно-правовому акті чи іншій формі права; ця ознака характеризує потенційну можливість включення відносин до сфери правового регулювання.

Елементами соціальних джерел права в інтегративному розумінні є:

– соціальні ідеї, процеси та явища, що характеризуються актуальністю, суспільною значущістю та змістом, що має набути правової форми;

– цілі права – поставлені перед джерелом права соціально значущі завдання, що відповідають суспільному запиту та чинним соці-

альним, економічним та культурним умовам, і які призвели до вирішення проблеми чи ефективного врегулювання відносин.

Соціальний вплив джерела права – це ефект, що реалізується у зв'язку з творенням, буттям та застосуванням джерел права, який шляхом соціальної взаємодії спрямовується на елементи соціальної системи, в тому числі окремих індивідів, соціальні групи, соціальні інститути тощо. Пропонується виокремити наступні способи соціального впливу джерела права:

– інструментальний – полягає у ролі джерел права як форми буття правових норм, утворюючи таким чином правову систему держави як знаряддя впорядкування та організації суспільства;

– психологічний – реалізується через свідоме сприйняття суб'єктом джерела права як соціального факту та елемента соціальної системи;

– цивілізаційний, за якого джерело права розглядається в контексті його впливу на соціальні процеси та інститути, а також історико-культурного призначення.

Соціальна якість джерел права є результатом системної дії особливих правових та суспільних факторів, які впливають на характер результату, тобто корисність та доцільність впливу. Означені фактори мають не лише теоретичне, але й практико-прикладне значення, їх врахування в законотворчій діяльності сприятиме підвищенню загального рівня ефективності правових актів. Адже навіть поверхнева оцінка сучасного стану законодавства в цілому відзначає кризу довіри до закону як основного джерела права та ефективного засобу реалізації прав та захисту інтересів.

Вважаємо, що соціальна якість джерел права обумовлюється наступними факторами:

- адекватність законодавства вимогам часу;
- відповідність призначення закону потребам суспільства;
- принцип соціального компромісу;
- рівень законотворчої техніки;
- ефективність механізмів реалізації закріплених в законі прав та свобод.

Першою і найсуттєвішою ознакою, що визначає соціальну якість джерел права, є відповідність актуальним запитам суспільства. В правовій, демократичній, соціально орієнтованій державі на джерела права покладено роль інструменту організації суспільного буття. Відповідно, для належного функціонування усіх соціальних процесів та механізмів система законодавства має своєчасно адаптуватись до вимог часу та соціально-економічних умов.

На проблему своєчасності прийняття законів звертає увагу П. М. Рабінович: «Своєчасність правотворчості – одна з неодмінних умов забезпечення високої якості законів»⁹.

Наступний критерій соціальної якості джерел права характеризується запитом суспільства на врегулювання найістотніших правовідносин, встановленні механізмів захисту прав та реалізації правомочностей суб'єктів права у найбільш сприятливий з позиції інтересів держави, суспільства та окремих громадян спосіб.

Проблема полягає в тому, що не будь-який ухвалений закон характеризується соціальною його метою. Колізія мети закону та інтересів суспільства може відобразитись в наступних формах: недоцільному обмеженні прав та правомочностей суб'єктів права; непропорційному збільшенні обов'язків громадян; бюрократизації державного апарату; збільшенні «репресивних» функцій державних органів, в т.ч. органів дізнання¹⁰.

Принцип соціального компромісу є методологічним орієнтиром в нормотворчості на досягнення стану соціальної справедливості та врахування інтересів усіх суб'єктів права. Так, ст. 21 Конституції України закріплює принцип рівності перед законом: усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах¹¹. Однак цим основоположним принципом не вичерпуються умови, що необхідні для дотримання соціальної рівноваги у мультикласовому та багатовимірному суспільстві. Сучасні дослідники сфери правового буття зазначають на необхідності при розробці та застосуванні законів дотримання принципу соціального компромісу, значення якого полягає у визначенні змісту нормативно правового акту із врахуванням інтересів всіх прошарків населення, балансі індивідуальних та колективних потреб тощо.

Будь-яке соціально орієнтоване джерело права має ґрунтуватись на наступних умовах: збалансованість прав та обов'язків суб'єктів, врахування соціальних, економічних та політичних умов суспільного буття, розрізнення потреб громадян в залежності від їх соціального статусу, належності до певної соціальної групи, індивідуальних цінностей та пріоритетів, території проживання, релігійної та етнічної приналежності тощо.

Технічні, тобто формальні ознаки джерела права визначаються відповідно до рівня законодавчої техніки, що застосовувалась при розробці та прийнятті відповідного акту. Ж. О. Дзейко визначає рівень законодавчої техніки як обумовлену станом правової системи певної держави систему засобів і правил створення законів і

здійснення їх систематизації з метою забезпечення їхньої якості та втілення в життя, забезпечення прав і свобод людини¹².

Значення рівня законодавчої техніки в аспекті соціальної якості джерел права полягає в спроможності їх застосування та можливості забезпечити реалізацію закладеної в них мети, адже соціально якісним є те джерело права, яке здатне діяти на благо суспільства. Якщо формальні ознаки не забезпечують можливість застосування закріплених в ньому правових положень, відповідно таке джерело є недіючим та суспільно шкідливим, так як фактично правове регулювання буде відсутнім.

Отже, розглянуті підходи до розуміння соціальних аспектів джерел права обумовлюють правомірність наступних висновків.

В демократичній та правовій державі джерела права відрізняються органічним зв'язком із соціальним простором, який не вичерпується регулятивним призначенням правових норм. Джерела права є універсальним та багатоаспектним інструментом взаємодії правового та соціального і є засобом суспільного сприйняття права, його виразом.

Відповідно до існуючих в доктрині підходів до тлумачення терміна «джерело права», його соціальні аспекти конкретизуються у категоріях соціальної передумови становлення права, соціальної обумовленості, соціальної якості, соціального впливу джерел права, а також його факторів, форм та напрямків дії.

Соціальна передумова становлення права визначається як сукупність суспільних явищ та процесів що обумовлюють утворення та зміст норм права, визначають об'єкт, що потребує врегулювання і окреслюють бажаний спосіб правового вирішення проблеми.

Соціальний вплив джерел права – ефект, що реалізується у зв'язку з творенням, буттям та застосуванням джерел права, який шляхом соціальної взаємодії спрямовується на елементи соціальної системи, в тому числі окремих індивідів, соціальні групи, соціальні інститути тощо. Він реалізується в інструментальній, психологічній та цивілізаційній формах і визначається правовими і соціальними факторами, які характеризують ту соціальну якість джерела.

Соціальне призначення джерел права розкривається у проявах його дії на суспільство, які здійснюються в таких формах: як чинника правової соціалізації особистості, як свідомого сприйняття системи джерел права як стабільної та непорушної основи правового порядку, як чиннику суспільного розвитку, як фактору правової визначеності закону, як загальнолюдської та історико-культурної цінності.

Соціальна якість джерел права – сукупність властивостей, притаманних джерелам права, що визначають характер його впливу на соціальну систему та її елементи. Її підвищення обумовлює необхідність впровадження якісних змін в першу чергу в процес нормотворчості, а саме:

– передбачення в межах законотворчого процесу експертизи соціальних передумов та наслідків ухвалення правового акту, а також проведення соціологічних досліджень як опціонального етапу законотворчості;

– запозичення правового досвіду та його адаптація в умовах сучасної правової системи України.

1. *Калетник О.М.* До питання про вплив права на мораль (теоретико–правовий аспект) / О. М. Калетник // Держава і право : Юридичні і політичні науки. – 2013. – Вип. 60 – С. 58–63. 2. *Пархоменко Н.М.* Джерела права: теоретико-методологічні засади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Н.М. Пархоменко ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2009. – 32 с. 3. *Соціологія* / за заг. ред. В.П. Андрущенко, М.І. Горлача. – Х. – К., 1998. 4. *Гаджинова Ф.М.* Источники права и их система в современном российском праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Гаджинова Ф.М. – М., 2004. – 171 с. 5. *Основи государства и права* / под ред. О. Е. Кутафина. – М., 1997. 6. *Венгеров А.Б.* Теория государства и права / Венгеров А.Б. – М., 1998. 7. *Джерело та форма права: поняття, зміст, проблема співвідношення* / Ю. О.Тополь // Університетські наукові записки. – 2012. – № 1. – С. 145-151. 8. *Вопленко Н.Н.*, Правоприменительная практика: понятие, основные черты и функции : монография / Н.Н. Вопленко, А.П. Рожнов. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2004. – 205 с. 9. *Рабинович П.М.* Время в правовом регулировании: Философско-юридические аспекты / П.М. Рабинович // Правоведение. – 1990. – №3. – С. 19-27. 10. *Тарабукін О.Ю.* Теоретико-правовий аналіз форм соціального впливу права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Тарабукін О. Ю. ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2014. – 180 с. 11. *Конституція України* : Закон України № 254 к/ 96–ВР від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1419249647141480> 12. *Дзейко Ж.О.* Законодавча техніка: поняття і значення / Ж.О. Дзейко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2006. – Вип. 70/71. – С. 11–15.

Koroleva Ylia. Sources of law in terms of their social dimension

The article deals with a social dimension of sources of law. Attention is focused on the multi-aspect nature of the category in question and interactive approach to its contents. An emphasis is made that the sociality of sources of law is an ambiguous and poorly explored notion in the doctrine. Such elements of the sociality of sources of law as social preconditions, social significance of sources and socially induced goals which are assigned to the law have been distinguished.

The social preconditions as an element of social sources of law are described through an attribute of relevance (social demand and legal regulation of social relations of certain type), social significance (the need to have legal control over non-regulated relations), contents (model of relations set out in a regulatory legal act and identifying whether the legal regulation may potentially cover such relations).

The purpose of law is defined as an element of social sources of law through socially significant tasks assigned to the source of law, which meet the social demand and effective social, economic and cultural conditions. Integrated understanding is concentrated on social processes and phenomena and purposes of laws as elements of social sources of law.

Social sources of law are defined as an effect that is implemented through the creation, existence and application of sources of law. There have been distinguished such ways of social influence on sources of law as instrumental, which ensures that sources of law are analyzed as a form of its existence; physiological, which is implemented through a subject's perception of the sources of law as a social factor and an element of the social system; and civilizational, in which a source of law is handled in the context of its influence on social processes and institutions.

The research has been conducted to verify factors that are determinant for the social quality of sources, such as, whether the law meets the imperative of our time and whether the law meets social needs, and social compromise nature of the society, level of legislative tools, efficiency of mechanisms of implementing rights and freedoms laid down in the laws.

It is noted that a socially oriented source of law should rest on a balance of subjects' rights and obligations; consideration of social, economic and political conditions of the social existence, distinction of citizens' needs depending on their social status, membership in certain social group, individual values and priorities, territory of residence, religious and ethnical origins.

A level of legislative tools in terms of social quality of sources of law is determined through their potential application and abilities to ensure that their purposes are attained.

It has been proposed to define the social quality of sources of law as a set of features inherent to the sources of law, which determine the nature of its influence on the social system and its elements. This increase gives rise to the need to introduce qualitative changes in view of expected expert examination of social preconditions and consequences from adopting a legislative act, to carry out social researches as a part of lawmaking, and to adopt and adjust legal experience in the context of the Ukrainian modern legal system.

Key words are: social preconditions of sources of law, elements of social sources of law, social influence of sources of law, social quality of sources of law, social nature of sources of law.